

ACTA ACADEMIAE REGIAE GUSTAVI ADOLPHI CL

Turismhistoria i Norden

Redaktör: Wiebke Kolbe,
under medverkan av Anders Gustavsson

UPPSALA 2018

Kungl. Gustav Adolfs Akademien
för svensk folkkultur

Gotländsk offentlighet om turism och turister 1960–1972

Erika Sandström

År 1960 ansågs Gotland vara något av ett krisområde. Det bodde 59 000 personer på ön 1945, men 1960 hade antalet invånare sjunkit till under 54 000. Problemet under första delen av efterkrigstiden var både en kraftig utflyttning, framför allt av yngre gotlänningar, och en delvis därav orsakad minskning av födelsetalen. Främst var det den gotländska landsbygden som tappade i befolkningsantal (Befolkning 1973 s. 2–4). I maj 1964 rapporterade Gotlands Allehanda (GA) att femhundra lantbruk lagts ner mellan 1959 och 1964. 1960 gav ett TV-program om Gotland en dyster bild av framtiden, av en ö som blivit »ett friluftsmuseum för sommarbruk med turismen som enda näring» (GA 30 augusti 1960).

Samtidigt som Gotland alltså befann sig i en lång stagnationsperiod ökade turismen till ön stadigt. Det berodde dels på en utveckling där allt fler människor fick råd och tid att åka på semester, dels på förbättrade kommunikationer. Båttrafiken till ön hade från slutet av 1950-talet i allt större utsträckning anpassats för den moderna turismen på så sätt att ett större antal bilar kunde tas med på färjorna. Den första färjan anpassad för bilburna resenärer togs i bruk 1955 (Jansson 2011 s. 87). Fler och större färjor kom senare, under 1960- och 1970-talen. 1970 beräknades att Gotland varje år besöktes av ungefär 200 000 turister, vilket var en kraftig ökning jämfört med 1960, då antalet angavs till 100 000. Fördelat på kategorier som logi, bussresor på ön, måltider, shopping och entréavgifter beräknades turismen 1969 ha genererat intäkter på 19 miljoner kronor. Andelen intäkter som stannade på ön var i nationell jämförelse hög, vilket förklarades med Gotlands isolerade läge. Till denna siffra ska läggas intäkterna från transporterna till och från ön, liksom de inkomster som genererades av uppförande, försäljning och renovering av fritidshus. Den totala summan av inkomsterna 1969 landade enligt länsstyrelsens beräkning på 50 miljoner eller 10 % av öns försörjning (Turismen på Gotland 1970 s. 3, 15, 18 och 61).

Situationen under 1960-talet var alltså sådan att turismen ökade markant, samtidigt som ön sågs som ett krisområde med en minskande befolkning. Att turismen i det läget framstod som en möjlighet till fler arbetstillfällen och förbättrad ekonomi för Gotland, är inte förvånande. Den här artikeln undersöker hur den offentliga diskussionen om turismen tog sig uttryck i lokalpressen under 1960-talet och en bit in på 1970-talet. Med tanke på öns krisläge med minskad befolkning och brist på arbetstillfällen kan det ha varit svårt att kritisera turismens effekter. Man biter så att säga inte den hand som föder en. Samtidigt

är 100 000 nya turister under en tioårsperiod knappast något som går spårlost förbi, och det måste rimligen också ha ansetts orsaka problem. Jag är intresserad av att se om den kraftigt ökande turismen uppfattades som en möjlighet eller ett hot, och på vilket sätt den uppfattades som det ena eller det andra.

Gotlands Allehanda

Gotlands Allehanda (GA) grundades 1873. Under undersökningsperioden var tidningen oberoende moderat och kom ut sex dagar i veckan. Mellan 1964 och 1974 var det den största tidningen på ön, innan konkurrenterna Gotlands Folkblad och Gotlänningen gick samman till en tidning med en gemensamt större upplaga än GA (Jonsson 2002 s. 146 f.). De stickprov jag har gjort i de andra tidningarna tyder på att innehållet i dem är likartat; ofta förekommer samma insändare i alla tre tidningarna. Jag har av tidsskäl inskränkt min läsning av tidningen till sommarperioden, från maj till mitten av september.

GA är under hela undersökningsperioden positiv till besöksnäringen. Tidningen avstår inte från nyhetsartiklar och insändare om turismens baksidor, men läsaren får intrycket att tidningen ser det som sin uppgift att värna Gotland som turistort. Under somrarna har tidningen ett dagligt uppslag främst riktat till turister med evenemangstips, öppettider och reportage om platser värda en utflykt. Tidningen reagerar också på kritiska insändare från turister med nyhetsmaterial avsett att förklara situationen. Det går i stort sett inte en dag under perioden juni–augusti utan att det förekommer turismrelaterade artiklar.

Kan tidningen säga något om den gotländska synen på turism i stort? Insändare och debattartiklar får anses vara, om inte nödvändigtvis representativa så i alla fall uttryck för vad gotlänningar och turister tyckte i olika frågor. Samtidigt kan man nog utgå från att en majoritet av gotlänningarna och turisterna inte skrev insändare. De insändare och debattartiklar som förekommer representerar dock uppfattningar som fanns, oavsett hur många som har tyckt på ett visst vis. Att turismen ansågs ha ett högt nyhetsvärde är inte nödvändigtvis detsamma som att gotlänningen i allmänhet höll med. Däremot kan man anta att tidningens läsare efter hand fick uppfattningen att turism var viktigt för ön. Det torde ha varit omöjligt att kontinuerligt läsa Gotlands Allehanda utan att få uppfattningen att Gotlands framtid till stor del var beroende av turismen.

Turister och turister

Gotlands Allehanda definierar inte begreppen turism eller turister. Däremot kategoriseras och värderas olika sorters turister i tidningen, i både nyhetsmaterial och insändare. »Dollarturisterna» är en sällsynt men uppskattad turistgrupp i tidningen. Benämningen används när det kommer kryssningsbåtar på besök eller

när det flyger in charterplan från Stockholm med amerikanska besökare. Termen är huvudsakligen positivt laddad – dessa turister antas komma med gott om pengar till ön (GA 20 juli 1965, 17 maj 1972). Också andra långväga turister uppmärksammas i tidningen. Det handlar om turister från för Gotland exotiska platser som Kina, Indien eller Tunisien (GA 12 juli 1963, 25 juli 1970 och 3 juni 1971). Tidningen uppmärksammar också när »kändisar» är på plats; exempelvis genererar nobelpristagaren Ivo Andrics besök ett reportage 1963 (GA 17 juli 1963). Jag kan bara förklara det med att Gotlands Allehanda ser det som relevant att berätta om att berömda människor och vanligt folk från fjärran länder besöker och uppskattar Gotland, att öns värde på något sätt skulle öka i och med att den besöktes av berömdheter och av människor från andra sidan jordklotet.

De flesta besökare som nämns i tidningen är svenskar. Dessa kan också kategoriseras på olika sätt, framför allt som antingen »kvalitetsturister» eller vanliga turister, »massturister». Här är värderingen tydlig. Kvalitetsturisterna är bra och de andra är inte riktigt lika bra – trots att de är fler och alltså i större utsträckning bidrar till öns ekonomi. Kvalitetsturisterna är i tidningens språkbruk sådana som kommer ofta, gärna varje sommar. De kan ha hus på ön men måste inte ha det. De ska vara intresserade av natur och kultur och inte komma till ön för att vila, sola och bada. Kvalitetsturister nämns under hela undersökningsperioden, men själva begreppet diskuteras och problematiseras i en rad insändare under sensommaren 1965. Efter att en insändarskribent oroats över den omfattande turismen och föreslagit en satsning på kvalitetsturister, raljerade en annan över begreppet och föreslog ett kvalitetstest av alla som kliver av båten. För att få komma i land skulle de exempelvis förväntas älska agtak och avsky turister – då var man kvalitetsturist. Skribenten påpekade att det fanns ekonomiska skäl att välkomna alla turister, även sådana som ville åka till Gotland för att sola och bada (GA 18 och 23 augusti 1965). Insändaren renderade ett svar från författarna till den ursprungliga artikeln, som förklarade att de inte ville uppfattas som snobbiga och höll med om att det kunde finnas problem med begreppet (GA 30 augusti 1965). Diskussionen fortsatte under hösten. Av inläggen framgår att flera av dem som förespråkade kvalitetsturism hade sommarhus på ön, att de hade möjlighet att fortsätta vistas på ön efter semestertid och att de själva såg sig som just kvalitetsturister. Skribenten i den insändare som avrundade debatten förklarade att turismen måste regleras så att det fortfarande kunde vara fridfullt i omgivningarna. Hon skriver om behovet av skydd från stora mängder turister och exemplifierar med »vår vik», som behöver skydd dels för att »det är en sällsynt skön och storslagen vik» som »klär illa» i bilar, dels för att naturen skadas och avslutningsvis för att det blir »tradigt» med turister som kör fast i sanden (GA 10 september 1965). De turister som har sommarhus på ön är måna om att skydda sitt semesterparadis från massturismen. De ser sig som kvalitetsturister och vill avgränsa sig från massturisterna, även rent fysiskt.

Samtidigt visar GA:s material att de flesta turisterna kommer för sol och bad, och det ses vanligen inte alls som fel. Att det är kvalitetsskillnad mellan turister och turister är dock uppenbart i tidningen.

Gotlänningarnas relation till turisterna

Gotlands Allehanda ger överlag ett intryck av att gotlänningarna har ett positivt förhållande till turisterna. I början av varje säsong rapporteras om hur turisterna börjar anlända och gör ön mer levande igen:

Sommar ... sommar ... sommar, en tid då bygden ändrar karaktär och utseende. Folk i nästan varje liten stuga och liv och rörelse överallt. Turister, gotlänningar med arbete på fastlandet men hemlängtan i blodet, sommarbarn, bekanta och bekantas bekanta bildar en brokig samling, som sätter extra färg på bygdens liv (GA 28 juli 1960).

De turister som skriver insändare om Gotland i tidningen berömmar nästan alltid gotlänningarna för att vara vänliga och trevliga. Det förekommer, om än sällan, insändare från turister som anser att de blivit tråkigt bemötta av de fastboende. Signaturen »Upprörd Båstadsfru» menar exempelvis att expediterna i Visbys butiker är ovänliga, medan de i Båstad alltid vinnlägger sig extra om turisterna, eftersom de vet att de är viktiga för affärerna (GA 8 juli 1960). Strax får hon dock mothugg av två andra turister, signaturerna »En från det stela Uppland» och »Välexpedierad Lidingö-fru», som båda menar att gotlänningarna är vänliga och hjälpsamma, även om de inte krusar någon (GA 11 juli 1960).

Det förekommer få artiklar eller insändare som kritiserar turister. I en bildnotis med rubriken »Turister i Lau brister i pietet» kommenteras turister på besök i en kyrka, dit de har medfört en tax som står med den besökande familjen i koret (GA 13 augusti 1960). Det inslaget i tidningen har föregåtts av att turister har kritiserat gotlänningarnas bemötande, och på tidningen tycks man känna ett behov av att då kontra med att visa att turisterna själva inte alltid är så roliga. I ett annat fall renderar vandalisering av raukar en rekommendation till turister att ta med vettet på semestern och seden dit de kommer, eller helt enkelt låta bli att komma till Gotland. Kritiken här är mycket ampert formulerad och framstår mer som en ledare eller insändare än som den nyhetsartikel det faktiskt handlar om (GA 29 juni 1971).

Överlag är dock intrycket att turister och fastboende kommer gott överens, till och med att de tycker om varandra. Turisterna kommenterar gotlänningarnas vänlighet, medan gotlänningarna ser sina kunder som trevliga och lätta att ha att göra med, även om enstaka besökare kan vara griniga när det regnar (GA 16 juli 1960). Detta tycks också vara det normala på de flesta platser med stor turistvana. Enskilda turister ses som hyggligt folk, medan turismen som fenomen ändå kan kritiseras för de former den tar sig (Nilsson 2010 s. 77; Becker 2013 s. 79 ff.).

Turism och framtidstro

I såväl nyhetsmaterial som insändare framkommer uppfattningen att turismen är viktig och värdefull för öns framtid. Under hela undersökningsperioden innehåller tidningen insändare från gotlänningar som är missnöjda med hur

kommunerna sköter sådant som städning av stränder; de påpekar brist på parkeringsplatser eller klagar över skräp i Visbys omgivning. Argumentet för att ordna upp problemen är påfallande; det går ofta ut på att det ser illa ut när turisterna kommer. Det kan t.ex. heta: »Hur kan det få se ut så, när man väntar turister till ön», eller: »Vad skall turisterna tro om renhållningen i Visby?» (GA 11 juli 1964 och 19 juli 1963). Det är inte självklart att dessa insändare motiveras av skribenternas uppriktiga oro för att Gotlands framtid ska hotas om turister blir missnöjda. Det *kan* vara så, men det kan också vara fråga om att skribenterna använder ett argument de tror är framgångsrikt, trots att det egentligen handlar om att de själva retar sig på missförhållandena.

Nyhetsmaterialet visar att kommuner och intresseföreningar på ön betraktar turismen som ett utvecklingsbart näringsfång. När Hoburgs bygdestämma 1971 samlas för att prata om Sudrets framtid, pläderas för ökad satsning på turismen så att näringen kan bidra med arbetstillfällen (GA 3 augusti 1971). Under småkommunernas tid satsas pengar på badplatser, bryggor, campingplatser och parkeringar för att locka turisterna till Slite, Klintehamn, Östergarn eller någon annan av de 14 kommuner som fanns på ön före kommunreformen 1971. När Roma kommun ett år väljer att inte göra annat än begränsade satsningar på turism, är det anmärkningsvärt nog att medföra en kritisk nyhetsartikel i tidningen, som undrar om de privata initiativen verkligen kommer att räcka (GA 13 juni 1962).

Att enskilda gotlänningar drar nytta av turistströmmarna framgår också av tidningen. Varje sommar förekommer reportage om nöjda näringsidkare. Såväl pensionatsägare som lanthandlare, mackföreståndare och innehavare av butiker i Visby uttalar sig om det värdefulla tillskott turismen innebär under sommarmånaderna. Inte sällan påtalar de också att turistsäsongen är en förutsättning för att de ska ha råd att ha öppet året runt och för att de ska kunna erbjuda ett bra sortiment (GA 4 augusti 1961 och 28 juli 1964). Förlorade turistintäkter kan utgöra ett problem på individnivå. Det illustreras av en rad insändare sommaren 1964, då konkurrensen bland rumsuthyrare har ökat jämfört med tidigare år. Flera turistvärdinnor klagar på att deras uthyrrum står tomma, trots att de länge varit anmälda till turistbyrån som förmedlar boenden. Turistvärdinnorna menar att rum av rättviseskäl borde fördelas jämnt mellan dem som hyr ut, så att alla kan få del av inkomsterna, men att man särskilt ska se till »dem som kanske rent av lever på denna inkomstmöjlighet» (GA 25 juli 1964).

När det förekommer insändare som är kritiska till massturism och föreslår regleringar av olika slag, är andra skribenter snabbt framme och påpekar behovet av turister för öns överlevnad. Ett exempel är önskemål om att man bör göra det lättare, inte svårare, att bygga nya sommarhus, något som en skribent menar kommer att locka fler turister till ön (GA 13 juni 1961). Han får mothugg av många andra som vill skydda strandängar och slå vakt om gotländska bebyggelsetraditioner men fortsätter i flera insändare att värna om turismen som en väg till ekonomisk hållbarhet på Gotland:

Tro mig, vi gotlänningar förstår nog också något av vårt lands särart, men är inte glada åt sterila stränder utan liv och kan inte känna någon vidare tillfredsställelse med

att bli hållna för att vara bara ett naturreservat till beskådande. Vi önskar framåt-
gående och utveckling, inget stillastående eller bakåtsträvande. [...] vi bor här året
om, vi skall här ha vårt uppehälle och våra barn sin framtid (GA 22 juli 1961).

Andra skribenter varnar för att Gotland inte ensidigt kan satsa på turism utan
också behöver utveckla andra näringar. Att marknadsföra sig bara med rosor,
ruiner, sandstränder och fornlämningar kan vara farligt för en ö som kämpar för
sin överlevnad, påpekar en insändare. Gotland borde också visa upp jordbruk
och småskalig industri i sin marknadsföring (GA 15 juli 1960). Sådana invänd-
ningar är dock i minoritet, och det är betydligt vanligare med artiklar och in-
sändare som framhåller turismen som något lönsamt. Dock ska sägas att tid-
ningen också rapporterar om andra näringslivsinsatser, t.ex. om LM Ericssons
fabrik i Visby, etablerad i början av 1960-talet och under en period Gotlands
största privata arbetsgivare, och om stenindustrin. Vid ett tillfälle, men bara ett,
kommer uttryckligen turismen och industrin i en konkurrenssituation. Det
handlar om boendetillgången i Visby under sommarmånaderna, när turister
konkurrerar om husrum med de nyanställda vid LM Ericssons fabrik, men då
detta visar att folkmängden har slutat att minska ses det mest som ett kärt be-
svär (GA 22 maj 1962).

Turismens avigsidor

Turisterna ses som sagt i allmänhet som hyggligt folk som gotlänningarna gär-
na träffar. De anses också viktiga för öns ekonomi och för möjligheterna att ha
en framtid på ön. Däremot finns det en oro för vad för mycket turism kan göra
med ön. Vad som är »för mycket» preciseras inte, men under hela undersök-
ningsperioden förstår man av insändarmaterialet att det finns de som anser att
gränsen till för mycket redan är nådd, eller i alla fall är hotande nära. Faran med
för mycket turism är dels hotet mot öns kulturella särart i form av ökad och för-
fulande bebyggelse (GA 27 augusti 1970), dels – framför allt från 1970 – hot
mot naturvärden genom slitage på stränder och nedskräpning vid besöksmål
(GA 28 augusti 1970). Det har påpekats att det, även om turism kan vara positiv
och skapa sysselsättning och inkomster, finns en gräns för när det blir för
mycket för att en plats ska fortsätta att vara speciell och bara blir som alla andra
turistdestinationer. Om alla hotell, restauranger och attraktioner anpassas till
vad man utgår från att turismen kräver, finns en risk att hela världen blir i någon
mån likadan (Hylland Eriksen 2016 s. 68 ff.). Den problematiken är högst le-
vande i framför allt insändarmaterialet i Gotlands Allehanda. En lång insändare
1961 formulerar de farhågor som återkommer under undersökningsperioden:

Det tycks leka många här på ön i hågen att förvandla Gotland till ett myllrande
skandinaviskt Mallorca fyllt av tingeltangel och med stränderna späckade av hotell,
sommartugor och gyttiga s.k. semesterbyar och med en befolkning som man tror
skulle tjäna sitt uppehälle genom att bildligt talat stå och bocka och taga emot mer
eller mindre penningstarka turisternas allmosor i ödmjukhet eller med den »dricksmen-
talitet» som man så ofta kan se på utländska turistorter (GA 8 juli 1961).

En alltför omfattande turism anses alltså riskera öns natur, kultur och till och med gotlänningarnas sätt att vara. Det många insändarskribenter vill värna om är det autentiska, det som upplevs som typiskt gotländskt. De menar också att det är detta som lockar turisterna (GA 25 maj 1965, 6 augusti 1971). Förmodligen har de delvis rätt, eftersom turister och lokalbefolkning inte sällan har samma uppfattning om vad som är autentiskt och bevarandevärt (Puijk 1996 s. 210 f.). Samtidigt kräver turismen service som t.ex. parkeringsplatser, dricksvatten, toaletter och en glasskiosk på stranden. Alltså måste, enligt många av tidningens insändare, det gotländska kulturlandskapet moderniseras för att anpassas till turismen och samtidigt skyddas från turismen, exempelvis genom kommunal kontroll av sommarhusbebyggelse och planerade parkeringsplatser på lämpliga ställen (GA 26 juni 1961, 30 maj 1962). Någon enstaka skribent menar att upplevelsen förstörs till och med av sådant som skyltning, som stör upplevelsen av historiens vingslag. Av insändaren i övrigt kan man också förstå det som att skyltning leder till fler turister och att det egentligen är det som stör upplevelsen (GA 14 september 1964). Resonemanget pekar på det komplexa förhållandet att turister i det här fallet vill se fornlämningar men samtidigt inte få upplevelsen störd av att också andra hittar dit. I en undersökning av nutida gotlandsturister har Gustaf Sjöberg noterat att även små »störningar» på en plats kan upplevas som stötande, samtidigt som andra turister ser samma fenomen som en klar förbättring av tillgängligheten (Sjöberg 2011 s. 78).

Fiskelägen illustrerar problematiken mellan att vara en attraktiv plats för turister och samtidigt fortsätta vara en traditionell miljö. 1971 konstateras att en del av dem används för rekreation medan andra fortfarande utnyttjas för fiske. En del hyrs ut till sommargäster. Miljön är attraktiv för turister, men om den tillåts exploateras förvandlas fiskeläget till en semesterby och »den miljö som sommargästen sökte, har de själva förstört» (GA 27 juli 1971).

Det finns också en oro för att det skydd av landskapet som den ökande turismen kräver gör att miljön inte längre är tillgänglig för gotlänningar på samma sätt som tidigare. När byggregleringar skapas för att hindra att fiskelägen förvandlas till stugbyar, innebär det också att fiskare får problem med att anpassa sina stugor till moderna krav, påpekar en insändarskribent. Det i sin tur hotar en traditionell gotländsk sysselsättning som husbehovsfiske. Regleringar som hindrar traditionella gotländska näringar är problematiska och »rycker marken från oss invånare», menar en skribent (GA 27 maj 1971). I ansträngningen att bevara det gotländska riskerar man alltså att förstöra det. Samma irritation över regleringar förekommer hos företagare inom turistnäringen. Planläggning av attraktiva områden med högt naturvärde hindrar snabba beslut om utbyggnad av verksamheter, och oro för vattenbrist kan leda till avslag för modernisering av bebyggelse (GA 17 maj 1963, 5 juni 1964). Sådan lagstiftning kan av enskilda näringsidkare uppfattas som att reglering av turismens följder bromsar utvecklingen och det egna företagets möjlighet till överlevnad.

En bitvis infekterad diskussion rasar under sensommaren 1971, då ett företag planerat att uppföra en semesteranläggning på norra Gotland. Detta renderar mängder av insändare, som menar att den planerade byggnationen är en över-

exploatering av ett naturskönt område. De flesta insändarna är mycket kritiska till etableringen, även om det också förekommer några röster till försvar för en exploatering både av ekonomiska skäl och för att ge fler möjlighet att njuta av platsen. Just denna planerade semesterby tycks generera särskilt mycket motvilja, vilket troligen beror på att den planeras som »något extra», med hamn för racerbåtar, andelshotell och pool. Det här är också det enda tillfället när även ledaren i GA uttalar sig kritiskt till ett turisminitiativ. Ledaren menar att man visst får acceptera lite »extra tingel och tangel» på platser för turister men att man måste vara försiktig med känsligare områden och inte göra sådant som väsentligt ändrar karaktären på en miljö. »Visserligen är det tacknämligt med kapital investerat på Gotland men det finns gränser som inte ens aldrig så många rara kronor får passera» (GA 6 augusti 1971).

Vem älskar Gotland mest?

I tidningsdebatten om »kvalitetsturism» 1965 diskuteras om det räcker att bara älska Gotland för att ön ska få en god framtid. Den ena sidan menar att känslan för Gotland krävs av turisterna, att de ska förstå vad som är »äkta gotländskt» och vilja vårda sig om det. För den andra sidan räcker det inte med bara känsla och kärlek, det måste också finnas arbetstillfällen för folk på ön, och det kan turismen bidra med. Det sammanfattar väl en problematik som är genomgående för diskussionen om turismen på Gotland under 1960- och 1970-talen.

Att alla som deltar i debatten vill öns bästa är uppenbart. Däremot råder inte full enighet om *vad* som är bäst för ön. Så långt som att turism är något gott och lönsamt för samhället är alla eniga om, liksom om att turister överlag är trevliga människor. Diskussionen visar visserligen att det finns turister som är lite bättre än andra, men grundinställningen är mycket positiv och det tycks finnas en gemensam uppfattning om turismens ekonomiska värde. Den stora frågan är hur omfattande turismen ska tillåtas vara och i hur stor utsträckning Gotland ska anpassas till turisternas behov. Här finns helt olika linjer – från dem som menar att allt är bra som gynnar turismen och därmed skapar arbetstillfällen, via dem som vill exploatera men med måtta, till dem som tycker att till och med skyltning av sevärdheter kan vara ett problem.

Är man verkligen intresserad av de historiska och kulturella minnesmärkena, letar man gärna upp dem själv. Är det inte en del av tjusningen här, där man vandrar omkring och känner sig förflyttad årtusenden tillbaka, då det varken fanns skyltar eller bilder? (GA 14 september 1965).

För den majoritet av debattörerna som hamnar i mittfåran är problemet den klassiska frågan om hur man kan behålla platsens särart och attraktivitet samtidigt som den kan göras tillgänglig för många intresserade besökare.

Det går inte att se några klara linjer i vem eller vilka som tycker vad. Mest kritiska till exploatering är ofta de som har sommarhus. De har sitt viste på ön klart och vill freda det från störningar från masssturism, samtidigt som de har

sina jobb och inkomster på annan ort. På samma sätt har Anders Gustavsson visat att de permanenta sommargästerna i småsamhällen på västkusten ofta är skeptiska till den rörliga turismen, som de upplever som en konkurrent om en fridfull miljö. De fastboende har däremot en mer positiv syn på de rörliga turisterna som genererar inkomster utan att ha egendom på platsen – de kan alltså inte göra anspråk på inflytande. Ortsborna är också mer benägna att se demokratiska skäl för att utveckla turismen för alla och menar att det i sig är värdefullt att många får tillgång till havsnära upplevelser (Gustavsson 1981 s. 86 f.). Således är det inte förvånande att de som är mest positiva till exploatering i allmänhet är gotlänningar, måna om arbetstillfällen och oroliga för fortsatt avfolkning. Men i den vanligaste linjen – att man ska exploatera med måtta och med respekt för platsens särart – finns alla representerade: gotlänningar, sommarboende och tillfälliga semesterfirare.

Klart är att diskussionen då, när massturismen var ny på Gotland, i mycket liknade den diskussion som förs idag. Idag pratar vi om hållbar turism – ett begrepp som inte förekom i tidningen under 1960- och 1970-talen – och det omfattar såväl ekonomisk hållbarhet (möjlighet till försörjning för människor på orten) som social och ekologisk hållbarhet, precis samma problematik som den som tydliggörs under min undersökningsperiod. Någon lösning har man fortfarande inte funnit, vilket väl också ligger i sakens natur. Här är det trots allt olika intressen som står mot varandra, lätt att se saker och ting i olika perspektiv och omöjligt att säga vem som har rätt eller älskar Gotland mest.

Källor och litteratur

Tryckta källor

Gotlands Allehanda (GA):

- 26 juni 1960 »Önskemål om parkeringsförbud i hamnen från GTF, Reso och Ångbåtsbolaget».
- 8 juli 1960 (insändare) »Vänlighet kostar ingenting.»
- 11 juli 1960 (insändare) »Svar till Båstads-frun».
- 15 juli 1960 (insändare) »Varför inte bärplansbåtar?»
- 16 juli 1960 »Turisten skäller på servicepersonalen när det regnar.»
- 28 juli 1960 »Liv och leverne just nu. Stånga-Burs-När».
- 13 augusti 1960 »Turister i Lau brister i pietet.»
- 27 augusti 1960 (insändare) »Olämplig sommarbebyggelse hotar förstöra Fårös naturskönhet.»
- 30 augusti 1960 »Det finns gott om optimister på det ödsliga Gotland i TV.»
- 13 juni 1961 (insändare) »Är vi miljöblinda?»
- 8 juli 1961 (insändare) »Bevara Gotlands-stränderna.»
- 22 juli 1961 (insändare) »Egna stugor det bästa för våra sommargäster.»
- 4 augusti 1961 »Optimistiska tongångar från Gotlands köpmän.»
- 13 juni 1962 »Roma-turism får utvecklas bara på privata initiativ?»
- 22 maj 1962 »Industri och turism konkurrerar om rum.»
- 30 maj 1962 (insändare) »Den gotländska kusten.»
- 17 maj 1963 »Färre turister till Holmhällar. Ägaren: Jag får inte bygga ut.»

- 5 juni 1964 »Skärmytsling om campingtoaletter».
12 juli 1963 »Exotisk turist».
17 juli 1963 »Ivo Andric på lustvandring bland Gotlands fornminnen».
19 juli 1963 (insändare) »Vad skall turisterna tro om renhållningen i Visby?»
11 juli 1964 (insändare) »Tippen på stranden».
25 juli 1964 (insändare) »Fördela rummen rättvist!»
28 juli 1964 »Nu slår juli julen.»
14 september 1964 (insändare) »Angående turismen».
25 maj 1965 »Diskussionsinlägg i radio om Gotland och turismen».
20 juli 1965 »Dollarturister i stan».
18 augusti 1965 (insändare) »Att sälja Gotland».
23 augusti 1965 (insändare) »Kvalitetsturisten».
30 augusti 1965 (insändare) »Kvalitetsturism igen».
10 september 1965 »Jodå, det är just känslan för Gotland som behövs.»
25 juli 1970 »Första utlandsresan från hemlandet Tunisien».
27 maj 1971 insändare »Byggnadsnämnd, storstövlar och gotländsk naturvård».
3 juni 1971 »Japanska turister på ön».
29 juni 1971 »Holmhällars raukfält utsatt för vandalism!»
27 juli 1971 »Fritidsboende i Gotlands fiskelägen kan spolia hela den gamla miljön.»
3 augusti 1971 »Storsudret bör satsa mera på turismen.»
6 augusti 1971 (ledare) »Ihreviken i ett större sammanhang».
6 augusti 1971 (insändare) »Blå dunster i Ihre».
25 augusti 1970 (insändare) »Raukar och vandaler».
17 maj 1972 »Första dollarturisterna här».

Litteratur

- Becker, Elisabeth, 2013: *Overbooked. The exploding business of travel and tourism.* New York.
- Befolkning. Befolkningsutveckling och befolkningsstruktur på Gotland till år 1973. 1973. Gotlands kommun.
- Gustavsson, Anders, 1981: *Sommargäster och bofasta. Kulturmöte och motsättningar vid bohuskusten.* Lund.
- Hylland Eriksen, Thomas, 2016: *Overheating. An Anthropology of Accelerated Change.* London.
- Jansson, Christer, 2011: *Gotland och dess färjor. En nostalgisk bildkavalkad om resandet.* Stockholm.
- Jonsson, Sverker, 2002: *Tv förändrar världen (1958–1975). I: Den svenska pressens historia IV. Bland andra massmedier (efter 1945).* Red. Lars Åke Engblom, Sverker Jonsson & Karl Erik Gustafsson. Stockholm. S. 134–247.
- Länsstyrelsen i Gotlands län, 1970: *Turismen på Gotland. Turismens betydelse för Gotlands ekonomi, service, sysselsättning m.m.* Länsplaneraren 1970:2.
- Löfgren, Orvar, 1990: *Längtan till landet annorlunda. I: Längtan till landet Annorlunda: Om turism i historia och nutid.* Stockholm. S. 9–49.
- Nilsson, Per Åke, 2010: *Fjällturismens historia. En studie av utvecklingen i Åredalen.* 4 (omarb.) utg. Hammerdal.
- Puijk, Roel, 1996: *Dealing with Fish and Tourists: A Case Study from Northern Norway. I: Coping with Tourists. European Reactions to Mass Tourism.* Red. Jeremy Boissevain. Providence. S. 204–226.
- Sjöberg, Gustaf, 2011: *Besökare på Gotland. En studie av relationerna mellan förväntningar och upplevelser.* Licentiatuppsats, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet. Uppsala.